

ARANYNAPOK

Ha csak néhány napra, vagy órára, van úgy, hogy egy hétre, sőt még tovább, de minden esztendőben visszatér az idő, amit szeretnék úgy hívni, hogy: az aranynapok. A föld a nyárvégi esőktől újra nedves és puha. A levelekről a víz a port lemosta, s a lomb újra zöld. A hajnalok frissek, de a nap még meleg. S a hegyeken alkonyatkor langyos a nyugati szél. Aranynapoknak ezt az időt azért neveztem el, mert a szeptember színe az arany. A levegőben apró ragyogó szemecskék tündökölnék, és ha az ember a hegytetőről a síkságra néz, úgy látja, hogy a tájat fénylő aranypor vonja be. A ragyogó ködben, a csillogó párában a kertek lustán pihennek s ettől a szendergő lassúságtól érik meg a szőlő, válik az alma habossá, ízesedik meg a dió, a mandula, az őszibarack és a szilva. Arany mézben úszik a föld és a napfény úgy fénylik, mint a sárga olaj.

Mikor a nyárvégi esős idő szűnik, az ég kitisztul és az időre jellegzetes lágy nyugati szél megindul, tudom, hogy itt vannak az aranynapok, mindig találok valamilyen módot arra, hacsak kétszer, vagy háromszor huszonnégy órára is, de a hegyekbe menjek, és a kertekben töltsék el annyit, amennyit csak lehet. Nemcsak azért, hogy a szőlőtőkék alá üljek, sorra, lassan végigkóstoljam a fajták elragadó sokaságát. A Muscat Black Hamburg, a tojásdad fekete muskotály, omló mazsolaízával minduntalan visszatérésre csábít. De ott van a Muscat Ottonel, a Mézes Fehér, a Delaware, a Szőlőskertek Királynője is. Közben mandulát rágcsálok, leülök a partra, friss diót hámozok, figyelmesen és gondtalanul. Ezekben a kései, érett napokban még a madarak is megszólalnak. Reggel korán rigót hallok, délután a fülemüle énekel néhány ütemet, mintha sóhajtana, s alig tudom a meghatottságtól könnyemet visszafojtani. Miért? Nem tudom.

Reggel tavasz van, délben nyár, este ősz, az akác virágozik, a cinke szól, az erdei pacsirtát egész éjjel hallom a völgyből, olyan ez az idő, mint az egész év összefoglalása, de kimondhatatlan békével és szelíden, mintha bölcs emlékezet képe lenne, s a bőbájos melankóliába feloldaná.

Kimegyek a kertek közé, hogy teleigyam magam az érettség illatával, szemem jóllakjon a dús káposzták, répák, érett paradicsomok, paprika, a nehéz tökök és dinnyék csodájával. A gyalogút fölé szilvafa hajlik, két szemet leszedek, a földre hajolok, hogy a lábam mellől a négylevelű lóherét leszedjem, mintha május vége lenne.

De kimegyek azért is, mert a múlandóságnak e bővös napjaiban, inkább, mint a friss áprilisban, a lángoló júliusban, közvetlenül át tudok élni valamit: az élet megdicsőülését. Az az arany, ami az égen és a levegőben ragyog, nem természeti jelenség. A megdicsőülés aurája fénylik az érett föld körül. S ebben a világfölötti tündöklésben, a halál küszöbén, de az élet csúcán, amikor érett, mézes békében már szenvedély s erőszak nélkül a természet önszántából szórja el egész vagyonát, ebben a megnyugodott szépségben minden alkalommal megérik belül is valamilyen rejtélyes gyümölcs.

Valahányszor az aranynapok elkövetkeznek, én elindulok, hogy létükben részesüljek, mindig kapok valamilyen belátást, mintha az év munkája akkor érett volna meg, és szüretelésre készen állna.

Az idén e napok aránylag későn kezdődtek és szokatlanul soká tartottak. Az ég szeptember huszadika körül derült ki, az arany az erdők fölött október ötödikén még mindig ragyogott, az erdei pacsirta szüntelenül énekel, és a nedves völgyekben ibolyát szedtem csokorba. Könnyő nyári ruhában félnapokat kószáltam az erdőben, s amikor hazatértem, a szőlőskertek alatt nyíló levendulát találtam. Amit elmondok, személyes. Első pillanatra úgy látszik, senkire se tartozik. Mégis elbeszélem, és tudom, nem vagyok indiszkrét, mert hasonló helyzet lehetősége ma sokak számára nyílt. Következhet olyan idő, amikor ebbe a helyzetbe kerülhet sok száz ember, s nem éppen értéktelen. Amikor délután a hegyoldalon hevertem, s lent a mezőn sarjút kaszáló parasztot néztem vagy két órája már, mialatt a könyv mellett nyitottan és

érintetlenül feküdt, akkor igen mélyről úgy éreztem, hogy jó, ha erről más is tudomást szerez. Elvégre nem került volna különös fáradságomba vagy elhallgatni egészen, vagy a naplóba följegyezni, s ezzel más számára eltemetni.

Koradélután kezdődött, odafenn a fenyők alatt. Őszi kikerics nyílt a kicsiny tisztásokon s ott jártam e tündérek között, minden ízemben zsibongva, boldogan. Eltűnődtem a magányos élmények határtalan gazdagságán és megértettem azokat, akik inkább választották a kertet, vagy a könyvtárszobát, mint a szószéket és a csatateret. Ebben a percben a közösségi élet végtelen unalmát, a színház, a szórakozás ürességét elviselhetetlennek tartottam, a magányban élt élet gazdagságához képest sívárnak és tartalmatlannak láttam. A magányos élet eseményekben gazdagabb, mint a nyilvános. A bölcs többet él, mint a hős. Ezekben az aranynapokban itt, hogy egy hét múlik el egyedül, szótlannul, most nagyobb életben van részem, mint mikor húsz éve hat hónapig háborúban éltem.

Mikor az erdőből lejttem, a mogyoróbokrok tövében, a napos oldalon nyíló pipacsot láttam. Az aranynapok az embert mindig meglepik. Fent kikerics, itt lenn pipacs: egymás mellett ősz és június. A szó akkor jutott eszembe. Az agón. Görög szó, de Burckhardt, a történetíró értelmezte számunkra szépen. Annyi, mint: a görög világban csak annak volt jelentősége, ami a nyilvánosság előtt történt.

Mi ezt az agonális életrendet a görögöktől teljes egészében átvettük, és általában csak azt vesszük számba, ami a nyilvánosság előtt játszódik le. Fontos: a hír, a siker, a név, a dicsőség. Önmagukban ezeknek semmi értelmük sincs. Mit kezdek a hírnévvel erdei magányomban?

Azért olyan fontosak, mert agonálisak. Az embernek erejét kifelé, szereppé kell átalakítania, mert az egyetlen lényeges: mások előtt kedvező színben feltűnni.

Egy perzsa király palotát akart építtetni, s két építóművész ajánlkozott: kínai és görög. A tervet mindkettő elkészítette, s a király mikor megnézte, így szólt: A görög szebb, kifelé, mert ha valaki e házat látja, rögtön tudja, hogy király lakik benne; de a szobák üresek és hidegek. A kínai nem ragyog úgy, de belül meleg, meghitt, lakályos, és ezt választom otthonomnak. Mert házamban magamnak akarok lakni, nem pedig a nyilvánosságnak.

A kínai életrend, vagy talán az egész keleti, szemben áll az agónnal. Ez a magánélet intimitása, mely a görögből s a miénkből hiányzik. Mikor itt most egyedül vagyok már több, mint egy hete, megértem a perzsa királyt, mert most magamnak élek, és nem a nyilvánosságnak. Az agonális élet egyszerűen komolytalan.

A füves domb oldalából gömbölyő szikla bújt ki. Jól esett ráülni. Zsebemből somot szedtem ki, bár félérett volt még csak, azt szopogattam, és a magot messze fricskáztam. A felismerés egészen elfoglalt. Éreztem, hogy döntő perceket élek. Választanom kell. Vagyis: már választottam. Nem a cézári életet, nem az agónt, nem a hírt, nem a sikert, nem a nyilvánosságot, hanem az intim és meleg magányt, egyszerűen azért, mert ez a gazdagabb. A több.

Az embert nehéz becsapni. Nem lehet azt mondani neki, hogy eredj erre, itt kapod a többet. Egy idő múlva rájön a csalásra, és akkor vége. Az ember pedig egészen elképzelhetetlenül életéhes lény. Mindig odamegy, ahol több életben van része. Még arra is képes, hogy beteg legyen, ha az egészség kevés élményben részesíti. Mindig a több kell, a ragyogóbb, a tüzesebb, az érdekesebb, a komolyabb, az izgatóbb, a hatásosabb, a megragadóbb. Még régen gondoltam, hogy az agónnal valami baj van, mert keveset ad. Most látom, hogy a bajon nem lehet segíteni. A kertet választom és a könyvtárszobát, a hallgatag sétákat, a szótlannul imát és a csendes üldögélést. Miért? Mert így lemérhetetlenül többet kapok abból, amire szükségem van. A magányban élt élet a nyilvánosnál határtalanul gazdagabb. Életemben magamnak akarok élni, nem pedig a nyilvánosságnak.

Ezt a magatartást számomra kortársaim igen megkönnyítették. A szellemiség, amit szolgáltam, itt magyar földön ismeretlen volt. Ha egész a közönségességig, sőt a

nyilvánosságig akarnám a dolgot egyszerűsíteni, azt kellene mondanom, hogy e szellemiségnek három lényeges pontja volt.

Az első: az emberismeretet minden lehető módon, még kellemetlenségek árán is fokozni, mert csakis a jól megalapozott és helyes emberismeretből fakadhat az emberek között termékeny viszony, és csak azok vehetik egymást komolyan, akik egymást ismerik.

A második: felismerni annak a kornak, amelyben élünk, veszélyes válságtermészetét, és az idő khiméra-lényével szembeszállni.

A harmadik: *mystique au lieu de politique*, ahogy Péguy mondja, vagyis előnyben részesíteni a Szentírást a pártprogramok fölött.

Lehet, hogy ez a szellem nagyon is szembeszáll mindazok érdekével, akik itt éltek. Lehet, hogy Angliában, Franciaországban vagy Németországban el tudtam volna érni valamilyen befolyást. A feltételekről és a lehetőségekről tudomásom nincs és nem is lehet. Kétségtelen, hogy hazám határain túl élő eszmék iránt mindig rendkívül fogékony voltam, talán azért is, mert itt eszméket egyáltalán nem találtam, csak programokat. Ami az egyetemes színvonalat és korszerűséget illeti, tehát nem volt szégyellni valóm. Ami azonban a lényeges produktivitást illeti, abban, őszintén szólva, nem vagyok biztos, mert nem tudhatom, hogy a dolgok menetébe termékenyen bele tudtam volna-e avatkozni. Magyar földön az eszméket bizalmatlansággal fogadták. A bizalmatlanság bizonyos százaléka természetesen mindig a személynek szól, s ezt aránylag korán észrevettem. De sem saját lényemet kiküszöbölni, sem őszinte érdeklődésem körét megváltoztatni nem állt módomban.

Kénytelen voltam megelégedni azzal a sajátságos helyzettel, amely tulajdonképpen helyzetelen. Igazán otthon egy a valóságban meg nem lévő szellemi Európában lettem volna, ahol igazán otthon azok a szellemek voltak, amelyeket komolyan vettem és tiszteltem és barátaimul fogadtam, s az a tény, hogy reálisan itt éltem Magyarországon, szavamnak súlyát és életét elvette.

Azt hiszem, helyzetemet jól magyarázom, amikor azt mondom, hogy itt nem voltam otthon, mert nem voltam stílszerű, korszerű, népszerű; ott pedig, ahol mindez lehettem volna, ott egyszerűn nem voltam. Itt egyetlen emberrel sem találtam olyan, egész bennem élő szellemiségre kiterjedő kapcsolatot, amelyből termékeny közösség keletkezhetett volna, s így legalább egy kicsiny körnek alapja lehetett volna. Ahol pedig rokon szellemű emberekkel találkozhattam volna, ott sohasem tartózkodhattam annyi ideig, hogy az érintkezést felvehettem és kimélyíthettem volna.

Röviden tehát: ahol élni számomra kedvező lett volna, ott alig, vagy egyáltalában nem éltem; itt pedig, ahol éltem, lényem és eszméim idegenek voltak és maradtak. Az, hogy ez miért történt: koromat megelőztem, eszméim újak voltak, lényem túl elvont, a gondolatok lehetetlenek, személyem túl radikális, a színvonal magas, vagy egyéb, most egészen mellékes. Az ilyesminek eldöntése úgysem tartozik reám, mert az ember ezekben a kérdésekben önmaga felől nem mondhat kifogástalan véleményt.

Az ilyen helyzetelenség olyan embert, aki vezetésre és hatásra törekszik, lesújtana. S amíg azt hittem, hogy vezetnem és hatnom kell, engem is lesújtott. Később, amikor a becsvágyról, később ugyan, de mégis önként lemondtam, és nem támasztottam többé igényt arra, hogy hatást érjek el, a helyzetelenséggel járó határtalan előnyök iránt szemem egyszerre kinyílt. Ez volt az az idő, amikor anélkül, hogy tudatosan mérlegeltem volna, az agónt mint számomra alkalmatlan és sekélyes életrendet elvettem. Hogy az agón ellenoldalán mi volt, akkor még nem tudtam. Egyelőre csak: el a nyilvánosságtól! el a becsvágytól! el a szereptől!

Egyáltalán nem ismerek olyan szellemileg jelentékeny embert, akinek véleménye valamiképpen ne jelentene csoportvéleményt. Az egyik szava mögött párt van, a másiké mögött baráti kör, a harmadiké mögött érdekszövetség, a negyediké mögött a tanítványok tömege. Minden komoly figyelemreméltó vélemény, amellyel találkoztam, persze itthon, többeké volt, s ezeket a többeket a vélemény megmozdította, s ezek a többek magukat a

véleménnyel azonosították. Minden szó tulajdonképpen többek nevében leadott szavazat volt. Úgy vettem észre, hogy a szó súlyát általában úgy mérték, hány ember azonosította magát vele. Ezeket a szavakat igen kedvelték. Ha valakit megtámadtak, a támadó szó csoportszó volt, ha az illetőt megvédték, a védelem is csoport nevében történt. A gondolkozás, az írás, a küzdelem, a vélemény, a vita általában csaknem teljesen kollektív megnyilatkozás volt. A szellemiség szavai, amint mondtam, tulajdonképpen világszemléletek, állásfoglalások, érzelmi és érdek kapcsolatok szavazatai voltak.

Helyzettelenségem folytán nekem sohasem volt alkalmam ilyenképpen szavazni. Mindig csak a magam nevében beszélhettem. Mögöttem, mellettem, vagy velem, nem volt senki. Azzal, amit mondtam, senki sem azonosította magát. Inkább ellenkezett, vagy vitába szállt, vagy bosszúságot váltott ki, elvégre tényleg bosszantó, hogy amikor mindenki kollektív és csoportvéleményt vall, akkor legyen valaki, aki mindezekre fütyül, és csak a maga nevében szól. Helyzettelen voltam, időszerűtlen, népszerűtlen, stílszerűtlen. Senki sem védett meg, magamnak kellett magam megvédenem. Senki sem felelt értem, magamnak kellett felelnem. A véleményért járó felelőségekért a felelősség egész súlya reám esett. Semmiféle csoportba nem tartoztam. S így lassan kénytelen voltam annyira önmagammá válni, még jobban talán, mint eredetileg szándékom volt, amennyire csak lehetett. Rendkívüli módon individualizálódtam. Kortársaim belekényszerítettek abba a teljes magányba és egyedüllétbe, amelyben az összes kollektív kapcsolattól elszakadva és elszakítva, csak azt mondhattam ki, amit tényleg és valóban én mondtam.

Kár a sok szóért. Kiléptem az agónról és outsider lettem. Illetve outsidernek néztek. Mert még mindig azt hitték, részt veszek a versenyben. Nem is tudták elképzelni, hogy legyen valaki, aki a többitől annyira különbözik, hogy még csak nem is versenyez. Outsidernek hívják a legszálló futó lovat. Sejtelmük sem volt arról, hogy már nem vagyok agonális versenyző a sikerért a nyilvánosság előtt, aki szerepéről nem tud lemondani. A pályáról leléptem, és néző lettem.

De nem a verseny nézője. Az egész versenyhistoria, a sikerért való mindennap megújuló egészségtelen loholás végtelenül untatott. Igazán találtam különb néznievalót ebben a szép világban. Találtam különb gondolkoznievalót, különb élnivalót, különb írnievalót. Becsvágyam megnőtt. A versenyen aratható győzelem lehetőségét megvettem. Így értem meg a nevezetes névtelenségre.

A nevezetes névtelenség az agonális életrend ellenkezője. Olyan életrend ez, amelyben a nevezetes ember névtelen; és pedig azért, mert önmagát a nyilvánosságtól bizonyos óvatos távlatban tartja. Persze a távlat nem jelent negatívumot. A nyilvánosság néha igazán érdekel s a legtöbb esetben mindazt, ami ott történik, jóindulattal fogadom. De cseppet sem ragaszkodom hozzá s végeredményben az egész nyilvános életet bántóan eseménytelennek találom. Ha valaki fölkeres, szívesen beszélek vele, ha elfogadnak, semmi kifogásom ellene, ha hívnak, el is megyek. De ne kívánják, hogy az agonális verseny szenvedélyemmé legyen: ezt a kívánságot nem tudnám teljesíteni. Méltányolniuk kell, hogy érdeklődésem köre egészen más.

A nevezetes névtelenség magatartása nem emberi. Nevezetes névtelenségben él a rigó éppen úgy, mint a tücsök, a bölcs, vagy a szent, a névtelen jótevő s a magányos művész. A kifejezés egyébként annyit jelent: kozmikus helyzet jelentékeny betöltése. Az agón ellentéte, mert az agón éppen a nyilvánosság előtt játszott szerep hatásos eljátszása. Nézetem szerint a nevezetes névtelenség egészen kiválóan alkalmas költőknek, gondolkodóknak, élvezőknek, bölcseseknek, vallásos embereknek. S minthogy bennem mindegyikből van valami, számomra tökéletes. Aki nem akar elérni semmit kifelé, agonálisan, még nem jelenti, hogy nem akar elérni semmit egyáltalán. Az ilyen ítélet félreismerné az emberi becsvágyat. A becsvágy hallatlan erejéről nekem is vannak tapasztalataim. Szörnyő, amikor ég, de még szörnyőbb, amikor elfojtják. Meg kell adni neki azt, hogy az embert nevezetessé tehesse, ha már mindenáron azzá akarja

tenni. Az ilyen irtózatot, mint a becsvágy, büntetlenül elnyomni nem lehet. Az erőszakos kísérlet vége csak kedélybetegség.

De különbség van aközött, hogy az agónon, az emberi nyilvánosság előtt küzdök a sikerért, és aközött, hogy nevezetes vagyok egy intim végtelenségben. A vallás azt mondja: Isten előtt. S mivel ez a helyzetnek tényleg megfelel, a legjobb a kifejezést megtartani. A lények: virágok, fák, csillagok, madarak csak ezt az Isten előtt való nevezetességet ismerik; egyedül az ember elégszik meg kevesebbel: az emberiség előtt való nevezetességgel. Mintha az emberiség előtt való múlandó hír több lenne, mint Istenben a halhatatlanság.

Ez a gondolat vége. Nem egy nap alatt jutottam ide. Mikorra megérett, a kertekből régen visszatértem, tél lett és újra tavasz. De valahányszor eszembe jutott és tűnődtem rajta, mindig felmerült bennem az aurában tündöklő hegycsúcs, a langyos erdő, a sarjút kaszáló paraszt, a pipacs, számban a muskotály ízét éreztem s arcom a nyugati szél puha érintését kereste.